

WPROWADZENIE

Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym
PL ISSN 1643-8191, t. 42 (3)/2017, s. 3–5

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2017.025>

ZDZISŁAW NOGA*

Szlachta w miastach Królestwa Polskiego, Rzeczypospolitej, Pomorza i Śląska w XIII–XVIII wieku. Uwagi wstępne

Wzajemne relacje szlachty i miast w Królestwie Polskim i Rzeczypospolitej Obojga Narodów w okresie przedprzemysłowym stanowią kwestię fundamentalną z perspektywy historiografii miejskiej ze względu na rolę szlachty w państwie. Jako odrębne zagadnienie jawi się obecność szlachty w miastach, jej relacje z mieszczaństwem oraz miejsce w przestrzeni gospodarczej i politycznej ośrodków miejskich, co ma już długą tradycję badawczą w polskiej historiografii¹, nie jest też obce historio-

* Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, 30-084 Kraków, ul. Podchorążych 2; no-gaz@up.krakow.pl.

¹ Zob. np. K. Tymieniecki, *Szlachta-mieszczanie w Wielkopolsce w XV w.*, „Miesięcznik Heraldyczny” 1936, t. 14, s. 146–153, 161–165, 180–184, t. 16, s. 2–6, 19–27; W. Dworzaczek, *Przenikanie szlachty do stanu mieszczańskiego w Wielkopolsce w XVI i XVII w.*, „Przegląd Historyczny” 1956, t. 48, z. 4, s. 656–684; F. Kiryk, *Szlachta w Bochni. Ze studiów nad społeczeństwem miast górniczych w Małopolsce w XVI i pierwszej połowie XVII stulecie*, t. 2: *Spółeczeństwo Staropolskie*, Warszawa 1979, s. 71–124; idem, *Szlachta w Wieliczce na przełomie XVI i XVII w.*, „Studia Historyczne” 1982, vol. 25, nr 1, s. 3–25 (oba teksty zostały opublikowane ponownie w: F. Kiryk, *Miasta małopolskie w śre-*

grafii europejskiej². Problematyka ta stanowiła zarówno przedmiot odrębnych studiów, jak i z różną intensywnością była podejmowana przy okazji badań nad ekspansją szlachty, obecna jest także w opracowaniach monograficznych ośrodków miejskich.

Zespół Historii Miast przy Komitecie Nauk Historycznych PAN podjął próbę ponownego spojrzenia na problem szlachty w przestrzeni miasta komunalnego podczas konferencji zorganizowanej w dniach 20–21 maja 2016 roku wspólnie z Instytutem Historii PAN w Warszawie. Wybrane i uzupełnione materiały z tej konferencji są publikowane w niniejszym tomie.

Marian Mikołajczyk poruszył prawne aspekty aktywności szlachty w miastach, szczególnie w sądownictwie, zarówno w charakterze stron procesowych, jak i w aparacie sprawiedliwości. Przedstawił liczne przykłady występowania szlachty przed sądami miejskimi w charakterze pozwanych mimo funkcjonowania stanowego systemu sądownictwa.

Rezydencje rycerstwa i szlachty w miastach były zjawiskiem powszechnym od wczesnego średniowiecza. Dagmara Adamska przedstawiła siedziby rycerskie w średniowiecznym Głogowie, mieście śląskim, rządzonym przez dwóch panów feudalnych, co w naturalny sposób sprzyjało powstawaniu stałych rezydencji otoczenia książęcego i urzędników. Z kolei przedmiotem zainteresowania Ewy Barylewskiej-Szymańskiej i Zofii Maciakowskiej stała się szlachta w Gdańsku, a także jej osiemnastowieczne siedziby. Szerzej i wnikliwiej obecność szlachty w małopolskim Sandomierzu i położonym na pograniczu polsko-ruskim Krośnie przedstawili Dominika Burdzy i Franciszek Leśniak. Na szczególną uwagę zasługują studia nad Krosnem

dniowieczu i czasach nowożytnych, Kraków 2013); A. Szymczakowa, *Z dziejów koegzystencji szlachty i mieszczan w Sieradzu w XV–XVI w.*, [w:] *Scientia nihil estquamveritatis imago. Studia ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Szczygłowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. A. Sochacka, P. Jusiak, Lublin 2014, s. 619–629.

² *Stadtadel und Bürgertum in den italienischen und deutschen Städten des Spätmittelalters*, hrsg. von R. Elye, G. Fasoli, Berlin 1991; P. Johaneck, *Adel und Stadt im Mittelalter*, [w:] *Adel und Stadt, Vorträge auf dem Kolloquium der Vereinigten Westfälischen Adelsarchive e.V. vom 28.–29. Oktober 1993 in Münster*, Redaktion: Gunnar Teske (Vereinigte Westfälische Adelsarchive e.V., Veröffentlichung Nr. 10, hg. von Norbert Reimann), Münster 1998, s. 9–35.

z powodu obecności tam szlachty polskiej i węgierskiej, często zaangażowanej w handel transgraniczny. Szerszą perspektywę badawczą przyjął lwowski historyk Andrij Zajac, przedstawiając szlachtę w miastach królewskich Wołynia XVI i pierwszej połowy XVII wieku. Zwrócił uwagę na drogi przenikania szlachty do miast, sposoby wchodzenia w posiadanie nieruchomości miejskich, a także na jurydyki szlacheckie, ilustrując wywody licznymi przykładami wzajemnych relacji i konfliktów.

Na inny istotny problem, a mianowicie na asymilację w środowisku mieszczańskim, zwrócił uwagę Krzysztof Zwierz, przedstawiając szlachtę przyjmującą obywatelstwo w Starej Warszawie, która od połowy XVI wieku stawała się miastem rezydencjonalnym. Natomiast Radosław Poniat przyjrzał się bliżej ubogiej szlachcie w osiemnastowiecznym Krakowie i Warszawie. Wykorzystując księgi kryminalne obu miast, za pomocą metod ilościowych przeanalizował rodzaje zajęć, których się ta szlachta miała w mieście, dochodząc do oryginalnych wniosków w zakresie jej aktywności w grupie rzemieślników, a nawet służby domowej. Z kolei Bartosz Drzewiecki przedstawił z perspektywy rodziny Piwnickich jej związki z Toruniem. Podkreślił znaczenie wielkiego miasta dla okolicznej szlachty, pokazując wzajemne związki, a przy tym i specyfikę miast pruskich. Popularnym ostatnio źródłem są testamenty, które wykorzystwała Anna Wnuk, przedstawiając związki mieszczaństwa lubelskiego ze szlachtą, w tym kontakty codzienne, relacje finansowe i przykłady koligacji.

Wielu zagadnień z tej obszernej problematyki nie udało się tu poruszyć. Wśród nich pozostaje kwestia tzw. nowej szlachty w miastach oraz nobilitacje mieszczańskie, zasygnalizowane zaledwie w artykułach Dominiki Burdzy i Franciszka Leśniaka³. Ważkim tematem są nadto chociażby jurydyki szlacheckie i ich skomplikowane relacje z miastami sąsiadującymi, zaledwie wspomniane w tym tomie, a także tzw. szlachta urzędnicza. Katalog problemów związanych ze szlachtą w miastach jest zresztą zbyt szeroki, aby udało się go podjąć w pełni na jednej konferencji. Mam jednak nadzieję, że przedstawione teksty przyczynią się do ożywienia badań nad szlachtą w miastach Rzeczypospolitej doby przedindustrialnej.

³ Zob. *Album armorumobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w.*, opr. B. Trelińska, Lublin 2001.

